

Ásványi Ilona

Befejeződött a magyarországi egyházi–felekezeti könyvtárak szakfelügyelete

*„... nem ... akarunk uralkodni rajtatok, inkább
örömtölknek szeretnénk munkatársai lenni.”*

(2 Kor 1,24)

Az egyházi–felekezeti könyvtárak¹ szakfelügyeleti vizsgálata 2006-ban kezdődött el, évente átlagosan öt könyvtár vizsgálatával. 2012-ben a hét éve tartó munka befejeződött. Bár tevékenységünkről, tapasztalatainkról folyamatosan tájékoztattuk a könyvtáros szakmát,² most munkánk végén szeretnénk közzétenni az alábbi összefoglalót.

A vizsgált könyvtárak

Amikor 2006-ban megterveztük ebben a könyvtártípusban a munkát, és számba vettük a vizsgálandó könyvtárakat, azt az eredményt kaptuk, hogy Magyarországon az egyházi oktatási intézmények könyvtárain kívül – szakfelügyeleti munka ugyanis e program keretében erre a csoportra nem terjedt ki – kb. 40 egyházi–felekezeti könyvtár³ található. A mintegy 40 könyvtár közül 36 intézményről biztosan tudható volt, hogy könyvtárként működik, 4 státusa bizonytalannak tűnt.

A munka első évében kiderült, hogy a vizsgálandó könyvtárak száma a valóságban 44. Ezek közül 2006 és 2012 között 35 könyvtárban tudtuk érdemben lefolytatni a vizsgálatot, 9 könyvtárban nem. Ez utóbbiak közül két könyvtárban a fenntartó nem engedélyezte a munkát: Esztergom – Bibliotheca és Esztergom – Simor könyvtár. Egy szerzetesi könyvtár elzárkózott a vizsgálatától azzal az indoklással, hogy a rend szigorú klauzúras rend, könyvtára sem látogatható (magyarszéki karmelita nővérek). Három szerzetesi könyvtár megszűnt, illetve beolvadt egy-egy másik könyvtárba (a jezsuiták könyvtár, Szegeden a Gál Ferenc Főiskola könyvtárába, az esztergomi ferences könyvtár műemlékkönyvtára a budapesti ferences könyvtárba, a Szent Márton kölcsönkönyvtár Szombathelyen a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtárba); egy könyvtárban a könyvtár állapota, könyvraktár jellege miatt (Pécs, egyházmegyei könyvtár) nem volt értelme a vizsgálatnak. Egy könyv-

tár szünetelteti a működését (a kunszentmártoni karmelita könyvtár), és egy könyvtár nem tekinthető könyvtárnak, de még könyvtári szolgáltatóhelynek sem (az attyapusztai karmelita gyűjtemény – inkább duplumtár.)

A munka sorrendje, szempontjai

A különböző könyvtártípusokban szakfelügyeleti vizsgálatokat vezetők jelentéseiből, amelyek a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* folyóiratban és egyéb kiadványban jelentek meg, kitűnik, hogy a különféle könyvtár-csoportoknál különböző szempontok szerint válogatják ki az adott évben vizsgálandó könyvtárakat. Egyesek a „problémás” könyvtárakban vizsgáldtak először, mások azokban, amelyek „rendben” működtek, volt, ahol földrajzi szempontok szerint haladtak előre.

Az egyházi–felekezeti könyvtárak esetében a kísérleti időszakban, 2006-ban és 2007-ben is arra törekedtünk, hogy a különböző „egyházi könyvtári típusok” (ld. 1. jegyzet) közül lehetőleg mindegyik csoportból legyen egy könyvtár, ahol vizsgálódunk. 2008-ban inkább „földrajzi szempontok szerint” haladtunk: a Győr-Moson-Sopron megyei egyházi könyvtárakban jártunk. 2009-ben „területi és a csoportos” szempontokat is figyelembe vettünk. 2010-ben úgy válogattunk a még vizsgálandó könyvtárak között, hogy a több könyvtárat fenntartó ferences rend könyvtáraiban végezzük el a vizsgálatot, ám más csoportból is lássunk könyvtárakat. Így 7 könyvtárat vizsgáltunk: 1 nagy református egyházkerületi könyvtárat, 5 szerzetesi könyvtárat és egy, az egyéb csoportba sorolható katolikus könyvtárat (Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény Könyvtára). 2011-ben 4 egyházmegyei és 1 református gyülekezeti könyvtárat vizsgálatunk. 2012-ben – a munka végéhez érve – a még elmaradt könyvtárakat látogattuk meg: 4 szerzetesi és 1 evangélikus gyülekezeti könyvtárat.⁴

Szakfelügyelők

Az egyházi könyvtárakban dolgozó munkatársak közül hat könyvtárosnak van szakértői engedélye, közülük Ásványi Ilona (Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma) kapott évente megújított felkérést-megbízást a vezető szakfelügyelői munkára. Segítői a hétéves munka során Kövécs Ildikó (Gál Ferenc Főiskola Könyvtára, Szeged) és Baranya Péter (Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Könyvtára) voltak. Ők is évente megújított megbízatás alapján végezték munkájukat.

Kérdőívek

A kijelölt könyvtárakban *alapvizsgálatot* és *minőségi vizsgálatot* végeztünk. A vizsgálat során a Könyvtári Intézet honlapján elérhető, aktuális, a más könyvtártípusokban használt kérdőívekkel lényegében megegyező kérdőíveket használtunk.

Fontos gesztusnak értékeltük a minisztérium részéről, hogy 2006-ban, a kísérleti évet előkészítő munka során áttanulmányozhattuk és véleményezhettük a kérdőíveket, amelyeket a települési könyvtárak szakfelügyelete során használnak a

kollégák. (A települési könyvtárakban 2002-ben elindított vizsgálat során éppen 2005-ben készült új kérdőív.)

Az *alapvizsgálati kérdőívek* véleményezésekor, 2006-ban arra törekedtünk, hogy a könnyebb kiértékelhetőség miatt az egyházi könyvtárak vizsgálatokhoz használt kérdőív minél kevésbé térjen el a más könyvtárakban használtaktól. Ugyanakkor a kísérleti év alapján néhány változtatást is javasoltunk, és néhány kérdéssel ki is egészítettük az egyházi intézményekben használt kérdőívet, hogy a sajátosságokat (műemléki jelleg, muzeális állomány stb.) és az ezekkel kapcsolatos feladatokat is vizsgálhassuk.

Az első vizsgálatok tapasztalatai alapján újabb konzultáció vált szükségessé az egyházi könyvtárakban használt kérdőívekkel kapcsolatban. Az eredményesebb munka érdekében 2007-ben újabb, módosított, pontosított kérdőívekkel kezdtünk el dolgozni az alapvizsgálatok során. Törekvésünk változatlanul az volt, hogy a kérdőív minél kevésbé térjen el az egyéb könyvtárakban használt kérdőívtől, így az egyházi könyvtáraknál részletesebben vizsgált műemléki jellegre, állományvédelemre stb. vonatkozó kérdések az alapvizsgálati kérdőív mellékleteként jelentek meg nálunk (ld. 1. melléklet). A szakmai konzultáció alapján módosított kérdőívet használtuk 2008-ban, majd a következő években is.

A más könyvtáraknál is kísérletként végzett *minőségi vizsgálatok* esetében szintén arra törekedtünk, hogy az általunk használt kérdőív igazodjon más könyvtártípusokhoz (múzeumi könyvtárak, felsőoktatási könyvtárak). 2007-ben módosítások történtek a minőségi vizsgálatokhoz használt kérdőíven is. A minőségi vizsgálati kérdőívvel az volt a probléma, hogy az egyes kérdéscsoportok kérdései összefüggtek egymással. Ha az első kérdésre 0 pontot kapott a könyvtár, nem ugorhattuk át a következő kérdéseket, mint az alapvizsgálat során, hanem végig kellett menni a további kérdéseken, amelyekre szintén 0 pontot kaptak. (Például az akadálymentesítéssel, a fogyatékkal élők ellátásával kapcsolatos kérdéscsoportnál, ha az első, az épületbe bejutás akadálymentesítése nem megoldott, 0 pont, akkor az összes többi is 0 pont, és pontszerzési lehetőség legfeljebb az egyéb fogyatékkal élők – vakok, siketek – ellátására vonatkozóan lehetséges.)

A minőségi vizsgálat és kérdőívvel kapcsolatban megoldást jelentett, hogy bizonyos kérdéscsoportoknál csökkenteni, máshol növelni lehetett az adható pontokat, hogy „a” könyvtárra mint intézményre általában vonatkozó és megkövetelhető jellemzők adták a pontozás elvi alapját. Így bizonyos értelemben megvalósult az egyenlő elbírálás elve a közművelődési könyvtárakkal, és valósabb, realisabb képet kaptunk. A minőségi kérdőíven 2009-től ismét több, apróbb változtatás történt, a pontszerzési–pontvesztési lehetőségek megváltoztak, a változások bizonyos kérdéscsoportokat és egyes kérdéseket is érintettek.

Ahogy az éves jelentéseinkben jeleztük, véleményünk szerint az alapvizsgálatokhoz használt kérdőív a muzeális gyűjteményekre vonatkozó kiegészítésekkel jól használható volt az egyházi könyvtárak vizsgálatára, mert árnyalt képet rajzolt az adott könyvtárról, ugyanakkor a vizsgálati eredmények objektívek, összevethetők más egyházi könyvtárral, sőt más típusú könyvtárral is.

A minőségi vizsgálatok során használt kérdőívvel kapcsolatos véleményünk azonban mindvégig az volt, hogy részben tartalmi okok miatt, részben mert az „eredményességet” pontokkal és százalékokkal fejezi ki, nem alkalmas arra, hogy az egyházi könyvtárak valós állapotáról képet adjon.

A minőségi kérdőív által nyújtott pontszámokban és százalékokban realizálható eredmény objektívnek tűnik ugyan, de csak az első látásra, mert az adott könyvtár sajátosságai nem jelennek meg az eredményben, és így igazságtalan minősítést adhat. Az alapkérdőív ugyan nem számszerűsíthető, ezért kiértékelése is nehezebb, de hasonló helyzetben az első nem értelmezhető válasz után továbbugrik a következő mérhető adatra vonatkozó kérdésre.

A kétféle vizsgálatot összehasonlítva: az alapvizsgálat és minőségi vizsgálat között a különbség az, hogy amíg az alapvizsgálat – jellegéből adódóan – egy intézmény, a működés, szolgáltatás, sajátosság stb. meglétét vagy hiányát kutatja, addig a minőségi vizsgálat ennek milyenségét is, mégpedig pontokkal számszerűsítve, amely eredmény nem árnyalt, így valóságosabb értékelésre nem alkalmas.

Vizsgálati munka: előkészület–vizsgálat–fenntartó–dokumentáció

A szakfelügyeleti vizsgálat rendje – más könyvtártípusokhoz hasonlóan – a következő volt: *előkészület*, maga a *vizsgálat*, és a *jelentés elkészítése*.

Az *előkészület* során a szakfelügyelők bekérték és áttanulmányozták a könyvtár működésével kapcsolatos dokumentumokat, de tájékoztak az adott felekezetről, és az egyházi könyvtár „könyvtári-kulturális környezetéről”⁵ is.

Az alapidokumentumokkal kapcsolatban – amelyek egy-egy intézmény jó működését szabályozzák – az általános tapasztalatunk az volt, hogy a „hagyományos” alapidokumentumok (szmsz, használati szabályzat stb.) mindenhol megvannak, ha eredeti, korabeli alapító okirat⁶ itt-ott nincs is. Ám a modern, a menedzsment szemlélettel működő, korszerű könyvtárra jellemző dokumentumok (pl. a küldetésnyilatkozat) a legtöbb helyen hiányzik. Ennek oka egyrészt a sajátosan értelmezett tradíció, hagyomány: a könyvtár szinte „magától” működött évszázadokon keresztül, hosszú idő óta kialakult rend alapján, amelybe nem avatkozott be sem állam, sem a közben megszületett szakma módszertani tanácsaival vagy előírásokkal; másrészt az, hogy az egyházi könyvtárak élén ugyan ma már szakképzett, civil, de menedzsmentet még nemigen tanult kollégák állnak. A kis létszámú könyvtárakban nehezebb vagy szinte lehetetlen a csapatmunkában megvalósítható minőségmenedzsmentet végezni.

Maga a *vizsgálat* a kérdőívek kitöltésével, beszélgetés alapján és a könyvtár működésének megfigyelésével történt.

A vizsgálatok előtt nemcsak a könyvtár vezetőjével, hanem a fenntartó képviselőjével is egyeztetünk a munkáról. Ha a fenntartó szükségesnek érezte, lehetőség volt arra, hogy a vizsgálatot végző szakfelügyelőkkel megbeszélést tartson – személyesen. Mindezt azért említjük, mert az egyházi–felekezeti könyvtárak fenntartói sajátos fenntartók: egy-egy egyházkerület, egyházmegye, gyülekezet vagy kisebb egyház-felekezet, egy-egy szerzetesrend. Sajátosságuk a egyházak-felekezetek küldetéséből adódik. Ebben a hivatásban első helyen a pasztoráció áll, majd a szociális munka és csak ezek után következik a kultúra, amely területen nyilván elsőbbséget élvez az oktatás, és csak utána következnek az egyéb területek – sajtó, könyvkiadás, gyűjtemények stb.

Most a munka végén örömmel jelezzük, hogy a fenntartók képviselői mindenhol szívesen fogadták a vizsgálatot végző kollégákat, figyelemmel kísérték a mun-

kájukat, meghallgatták a könyvtárral kapcsolatos észrevételeiket és együttműködők voltak a vizsgálati jelentés elkészítésében, véleményezésében is.

A vizsgálatok után a vezető szakfelügyelő összesítette a kérdőíveket, és írta meg a *jelentést*. A kitöltött kérdőíveket, a szakfelügyelők jelentését, a vezető szakfelügyelő összegzését a vezető szakfelügyelő küldte meg a fenntartónak és a könyvtárosnak véleményezésre, majd a véleményekkel kiegészített anyagot juttatta el a minisztériumnak.

Az elmúlt években a vizsgálati dokumentáció minden egyes könyvtár esetében a következő elemekből állt össze:

- a vezető szakfelügyelő szöveges összegzése az alap- és a minőségi vizsgálatról egy dokumentumban – és a minőségi vizsgálat összesítése (pontokban, százalékban),
- alapvizsgálati kérdőív,
- minőségi vizsgálati kérdőív,
- a fenntartó véleménye,
- a könyvtáros véleménye a vizsgálatról.

A magyarországi egyházi–felekezeti könyvtárak szakfelügyeleti vizsgálati (iratári) anyaga egyrészt a minisztériumban, másrészt a pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban található – szabályosan iktatva.

A vizsgálati jelentés

2006 és 2008 között a minisztériumnak megküldött, a vezető szakfelügyelő által összegzett szakfelügyeleti jelentések felépítése csaknem azonos volt:

1. Vizsgált könyvtárak,
2. Szakértők, szakfelügyelők, tervezés, előkészületek,
3. Tapasztalatok, sajátosságok általában, a vizsgálatok alapján,
4. Tapasztalatok, sajátosságok konkrétan, a vizsgálatok alapján,
5. Vizsgálati eredmény: alapvizsgálat,
6. Vizsgálati eredmény: minőségi vizsgálat.

Mivel az egyházi könyvtárak különbözőségük ellenére mégis külön csoportot alkotnak a könyvtárak között, valamint hasonló történetük, sorsuk miatt, a gyűjteményi jellemzőkkel, a szolgáltatásokkal, a nyitva tartással, az olvasóforgalommal, a személyi feltételekkel, a számítástechnikai fejlettséggel stb. kapcsolatos általános jellemzők évről évre és minden könyvtárban megegyeztek.

Nem tudatos tervezésnek köszönhetően *2009-től* olyan könyvtárakban vizsgáldtunk, ahol a felvetődő kérdésekről, gondokról, lehetőségekről – úgy véltük – beszélnünk kell, és a felelősöknek megoldásokat kell keresniük az egyházi gyűjtemények életben maradása érdekében. A problémákról és a feladatokról, amelyek megoldásra vártak már közzétettünk egy beszámolót a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban (2012. 6. sz.), ezek a következők voltak:

1. A társ (rokon) szakmákkal, tudományterületekkel való történelmi és napjainkban is valós „szimbiózis” és az ebből fakadó lehetőségek az együttműködésre.

2. Az integráció lehetősége? szükségessége? a hatékonyabb működés biztosítására – példák a már működő „integrációra.”
3. A rendszerváltozás után újonnan alakult egyházi könyvtárak sajátosságai, feladatai, gondjai.
4. Az egyházi könyvtár mint komplex kulturális intézmény.
5. A „közfeladatiság” az egyházi könyvtárakban.
6. Könyvtár – műemléki környezetben – akadálymentesítés, esélyteremtés, esélyegyenlőség, fogyatékkal élők könyvtári ellátása.

Köztudomású, hogy a könyvtár, levéltár, múzeum mint intézmények és mint tudományágak egy közös „ős-intézményből” (és alkalmazott tudományból, szakmából) alakultak ki. Az egyházi könyvtárakról szólva elmondható, hogy sok helyen napjainkban is szoros gazdasági, munkaszervezési, infrastrukturális egységben, együtt működik a három intézmény, vagy a háromból kettő. E jelenségen túl két szerzetesrend (ferencesek és karmeliták) van Magyarországon, amelyek több könyvtárat is fenntartanak, és ezek a könyvtárak szintén egy gazdasági egységben, ugyanazon fenntartó gondoskodásával, egy közös elnevezéssel, de különböző helységeken működnek. Ezeket az „összetartozó” könyvtárakat egyszerre vizsgáltuk – a ferences könyvtárakat *2010-ben*, a karmeliták gyűjteményeit *2012-ben*. A sajátos „integrációval” kapcsolatos tapasztalatainkat az éves vizsgálati jelentésekben összegeztük, itt csak néhányra utalunk. A ferenceseknél egyetlen szakképzett könyvtáros fogja össze a különböző könyvtárakat, a karmelitáknál az adott ház főnöke felel a gyűjteményért. A gazdasági, működési, szerzetesi közösség létrejöttékor a ferenceseknek 4 (Budapest, Esztergom, Szécsény, Gyöngyös), a karmelitáknak 5 (Budapest, Keszthely, Győr, Kunszentmárton, Attyapuszta) könyvtára volt. A vizsgálat során derült ki, hogy a ferencesek esztergomi műemlék-könyvtára beolvadt a budapesti gyűjteménybe, a karmeliták kunszentmártoni könyvtárának működése szünetel, az attyapusztai remeteségben pedig inkább egy duplumokból álló könyvhalmaz, semmint könyvtár található. A ferencesek három könyvtára közül a budapesti a központi könyvtár, a másik kettő pedig ennek letéje. A gyöngyösi és szécsényi könyvtárakban a kutatás a központi könyvtáron keresztül lehetséges.

2011-ben érdekes összehasonlításra adott lehetőséget az éves jelentésben, hogy négy azonos csoportba tartozó, egyházmegyei könyvtárat vizsgáltunk (Szombathely, Székesfehérvár, Vác, Szentendre).

Eredmények–tapasztalatok

Tartozzon bármilyen könyvtártípusba, egy könyvtárnak – mint nonprofit intézménynek a tevékenysége – eredményei és sikertelensége csak *gazdasági háttérének* ismeretében értékelhető reálisan.

Az egyházi könyvtárak finanszírozását az ún. *egyházi közgyűjteményi támogatás*, a *fenntartói* és a *pályázati támogatások* biztosítják.

Bár az egyházi könyvtárak sorsa a rendszerváltozás óta sokat változott, de finanszírozásuk változatlanul problémás maradt. Az *állami közgyűjteményi támogatásról* elmondhatjuk, hogy eleve kiszolgáltatott a mindenkori költségvetési tör-

vénynek és az uralkodó politikai hangulatnak. Az egyházi *fenntartók* anyagi helyzete, különösen, ha „az” egyház, egy-egy egyházmegye, szerzetesrend eredeti küldetését tekintjük, valamint a *pályázatok* „bizonytalansága” ugyancsak ismert.

A támogatás legnagyobb részét adó állami közgyűteményi támogatás összegének bizonytalansága és csökkenése miatt különösen is nehéz volt a 2005 és 2008 közötti időszak. Ebben a három évben a gyűteményi támogatás folyamatos csökkenésével több egyházi könyvtár fennmaradása is megkérdőjeleződött. Egyre több könyvtár kényszerült elbocsátásra, létszámstopra, a munkaidő és nyitva tartási idő csökkentésére, bezárásra, megkezdett és eredményesen végzett könyvtári szakmai programok félbehagyására. 2009 és 2012 között az egyházi közgyűteményi támogatás nőtt, majd csökkent, az utolsó két évben pedig stagnált. Bár az összeg megközelítette a 2003-2005 körülit, de egyrészt nem érte el, másrészt a forint vásárlóértéke sokat csökkent az utóbbi két-három évben 2003-hoz képest (ld. 2. melléklet).

A gazdasági háttéren kívül a másik meghatározó tényező – divatos kifejezéssel – a *humán erőforrás* milyensége, mennyisége, magyarul: hányan dolgoznak az adott könyvtárban, milyen képzettségű és elhivatottságú kollégák. [A személyi feltételekről helyzetképet ld.: Ásványi Ilona: „A (könyvtáros) afféle középhely egy teljes egyetem összes fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között.” Egyházi könyvtárosok a XXI. század elején. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 7. sz. 10–16. p.]

A vizsgálati kérdőívekről szólva említettünk néhány, az egyházi könyvtárakra jellemző sajátosságot, amelyek csak első látásra tűnnek hibának, hiányosságnak, valójában nem azok. A teljesség nélkül néhány ilyen példa: az alapvizsgálat esetében az ODR-rel vagy különböző könyvtári adatbázisok ismeretével és használatával kapcsolatos kérdésekre adott válaszok alapján az egyházi könyvtárakról nem alakult ki előnyös kép, holott a könyvtárosok többsége ismeri ezeket az adatbázisokat, ám olvasói igény nem jelentkezik a használatukra. Már-már a nyilvánosságot kérdőjelezné meg, ha a szabadpolcon található állomány nagyságát önmagában és számszerűen néznénk, pedig az egyházi könyvtárakban a kicsi szabadpolcos állomány oka az, hogy a gyűtemény nagyobb része muzeális jellegű – a XIX. századi és XX. század eleji anyagot is bátran idesorolhatjuk –, amely védettebb elhelyezést kíván és indokol. Nagyon fontos jellemző, hogy az egyházi könyvtárak szakkönyvtárak és nem települési könyvtárak, annak ellenére, hogy némelyik ellát közgyűteményi feladatokat is. A szakkönyvtári jellegből adódik, hogy a könyvtárhasználók általában tudományos kutatók, doktori iskolát végzők és szakdolgozatokat készítő hallgatók. Mint ilyeneknek nincs igényük sem egyénileg sem csoportosan az internet használatának oktatására. Ugyanezen okból nem végzik az egyházi könyvtárakban a használói igények összegyűjtését sem: nincs dezideráta, előjegyzés, intézményi, tanszéki igények bekérése, kívánságfüzet vagy -doboz. Mivel kicsi a könyvtárhasználók köre, és – ha mégis a települési könyvtárral kívánjuk összevetni az egyházi könyvtárakat – ők a helyismereti gyűtemények kutatóira emlékeztetnek inkább, a könyvtárosok nem viselnek kitűzöt és nincs felirat, írásos ismertető a különböző technikai eszközökről és szolgáltatásokról, mert a könyvtárosok egyénileg foglalkoznak a kutatókkal, és a másolatokat is könyvtár gépeivel (fényképezőgép, szkennel, fénymásoló), maguk a könyvtárosok készítik. A szabadpolcon elhelyezett állomány rendezettségére vonatkozó kérdéshez: az

egyházi könyvtárakban olykor nem a közkönyvtárakban szokásos (szak)rendet használják, de a könyvtáros segítségével az olvasók jól eligazodhatnak a helyi és olykor „muzeális értelemben hagyományos” rend(szer)ben. A „célbútorokra” és a könyvtári bútorokra rákérdező kérdésekkel kapcsolatban: az egyházi könyvtárakban a berendezés gyakrabban patinás, hangulatos, már-már muzeális, mint korszerű célbútor, de alkalmasak, sőt olykor inspirálók a munkára, tehát mások a viszonyítási pontok. A legtöbb egyházi könyvtárban, mivel az épület maga műemlék, nagy gondot jelent az akadálymentesítés. A mozgáskorlátozottak számára az esélyteremtés és esélyegyenlőség megteremtése szempontjából jogos elvárás, hogy ezen változtassunk.

Am talán nem olyan súlyos baj, ha egy-egy egyházi könyvtár az egyéb fogyatékkal élők – vakok, gyengén látók, siketek – ellátására nem vállalkozik. Különösen nem éreztük ezt olyan egyházi könyvtár esetében súlyosnak, ahol nagyon jól működő közművelődési könyvtár van a közvetlen közelben. A problémát kérdések formájában is megfogalmazhatjuk: Készült-e valaha felmérés arról, hogy hány mozgáskorlátozott vagy egyéb fogyatékkal élő könyvtárhasználó keresi fel a szakkönyvtárakat, amely csoportba az egyházi könyvtárak is tartoznak? Értelme lenne-e beszerezni „beszélő számítógépet”, vakírásos dokumentumokat stb.?

Ezekből a különbségekből adódik, hogy az egyházi könyvtárak egy részében a minőségi kérdőív kitöltése egyrészt lehetetlen, másrészt értelmetlen feladat. Sok kérdés nem értelmezhető ezzel a könyvtártípussal kapcsolatban, nem adható egyértelmű válasz a kérdésekre, és a válasz nem tükrözi a valós helyzetet. Am ahol lehetett, mégis megkíséreltük elvégezni ezt a vizsgálatot is, szintén azért, hogy könyvtáraink összehasonlíthatók legyenek más könyvtárakkal.

Utóvizsgálatok

Bár a szakfelügyeleti munka fontos része az utóvizsgálat, az egyházi könyvtárakban erre nem volt példa. A miért?-re Kopcsay Ágnes idézzük, aki a szakfelügyeletről szóló cikkében⁷ ezt írta az utóvizsgálatokról, ugyan a települési könyvtárakra vonatkozóan:

„Az utóvizsgálatok elvégzése a vezető szakfelügyelő feladata. A könyvtári szakfelügyelet ... újraindítását követő második évben már megkezdődtek az utóvizsgálatok is. Céljük, hogy ellenőrizzék, az intézkedési javaslatok megvalósultak-e a megszabott határidőig, és ha nem, miért nem. Az utóvizsgálat segítségével lehet megállapítani, hogy egy-egy településen konkrétan eredményes volt-e a szakfelügyelet, az alapvizsgálatban megfogalmazott intézkedési javaslatok teljesültek-e. Az eddigi utóvizsgálatok azt bizonyítják, hogy csaknem mindenütt elfogadták a vezető szakfelügyelő intézkedési javaslatait. A tapasztalatok azt mutatják, hogy amit újabb, nagyobb forrás ráfordítása nélkül meg lehetett oldani, ott nagyon sok előrelépés történt. Azoknak a javaslatoknak a megvalósítását azonban, amelyeknek költségigénye nagy (épület-felújítás, akadálymentesítés, infrastruktúra-fejlesztés, állománygyarapítás stb.), az önkormányzatok forráshiánya nehezítheti, vagy akár lehetetlenné teszi. Az utóvizsgálatokban rögzített változások, változtatások,

némely esetben a könyvtáros és a fenntartó képviselője által megfogalmazott köszönetek is igazolják a szakfelügyeleti tevékenység szükségességét és eredményességét.”

Az egyházi könyvtárakban nem azért nem végeztünk utóvizsgálatokat, mert minden könyvtárban minden rendben volt, hanem mert a meglévő bajokról, hibákról, hiányosságokról látható volt, hogy leginkább anyagi, olykor egyéb okok miatt sem orvosolhatók.

A tapasztalatunk azonban e könyvtártípusban is az volt, hogy a fenntartók és könyvtárvezetők meghallották és meghallgatták javaslatainkat, a vizsgálati anyag véleményezésekor többen megköszönték észrevételeinket, sőt a nem nagy anyagi ráfordítást, inkább elkötelezett munkát igénylő javaslatainkat megvalósították, és később örömmel és köszönettel számoltak be ezekről.

Munkatársaimmal együtt itt szeretném megköszönni a kollégák együttműködését, segítségét, amit megtapasztalhattunk munkánk során.

Az egyházi könyvtárakban 2006-ban megkezdett szakfelügyeleti vizsgálatok „a könyvtárra” mint intézményre vonatkozó jellemzőket vizsgálják, a *közfeladatiság*, a *közművelődés*, a *közgyűjteményi* jelleg szempontjából. Az említett jellemzők a különféle könyvtárcsoportoknál különböző módon valósulnak meg. A sajátosságok a gyűjteményi jellemzőkben, a szolgáltatásokban, a nyitva tartási adatokban, az olvasóforgalommal kapcsolatos mutatókban, a személyi feltételekben, a számítástechnikai fejlettségben stb. mutatkoznak. Az egyházi könyvtárak gyűjteményeinek zöme régi könyv, a teremkönyvtárral is rendelkező intézmények múzeum jellegűek, a könyvtárhasználók száma alacsony, az „olvasótermi férőhelyek” száma olykor egy-kettő, és nem ritka, hogy egyetlen főállású könyvtáros és néhány segítő végzi a könyvtárosi munkát. Az intézményeket – igazán kevés kivételtől eltekintve – mégis bátran nevezhetjük könyvtárnak, szakkönyvtárnak és nem múzeumnak, mert ha kisebb számadatokkal, mutatókkal is, de megfelel annak az intézménynek, amelyet könyvtárnak nevezünk. A számszerűen kevés könyvtárhasználót – kutatót – a könyvtárosok általában felkészülten, elkötelezetten, az igényeknek megfelelően szolgálják és szolgálják ki.

* * *

FÜGGELÉK

az egyházi könyvtárak vizsgálata során használt kérdőívhez:

I. A MUZEÁLIS ÁLLOMÁNYRA VONATKOZÓ KÉRDÉSEK:

1. Muzeális állomány

1.1. Mekkora a teljes könyvtári állomány? (a rendelkezésre álló adatok vagy becslés alapján)

- 1 – 0– 25 000 kötet
- 2 – 25 000– 50 000 kötet
- 3 – 50 000–100 000 kötet
- 4 – 100 000–200 000 kötet
- 5 – 200 000–300 000 kötet
- 6 – 300 000–400 000 kötet
- 7 – 400 000–500 000 kötet
- 8 – 500 000 kötet –

1.2. Mekkora a muzeális gyűjtemény nagysága? (a rendelkezésre álló adatok vagy becslés alapján)

- 1 – 0– 100 kötet
- 2 – 100– 500 kötet
- 3 – 500– 1 000 kötet
- 4 – 1 000– 5 000 kötet
- 5 – 5 000–10 000 kötet
- 6 – 10 000 –

2. Bejelentési kötelezettség

Eleget tettek-e a muzeális dokumentumokra vonatkozó bejelentési kötelezettségnek? [22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet]

- 1 – igen
- 0 – nem

3. Szabályzat

3.1. Készült-e belső szabályzat a muzeális könyvtári dokumentumok kezeléséről? [22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet]

- 1 – igen
- 0 – nem

3.2. Tartalmazza-e a könyvtár használati szabályzata a muzeális dokumentumokhoz való hozzáférés (használat, kutatás, másolás stb.) módját?

- 1 – igen
- 0 – nem

4. A muzeális állományrész elhelyezése a könyvtárban:

- 1. Együtt a gyűjtemény többi részével az olvasói térben (teremkönyvtárban)
- 2. Különteremben (elkülönített, zárható, de az olvasók számára használható helyiségben)
- 3. Elkülönített, zárt helyiségben (pl. raktárban)
- 4. Egyéb módon,
éspedig:

5. Az állományvédelem (állagmegóvás)

5.1. Rendelkeznek-e hőmérsékletet és páratartalmat mérő eszközökkel?

- 1 – igen
- 0 – nem

5.2. A muzeális állományrész őrző helyiségekben rendszeresen ellenőrzik is a hőmérséklet és páratartalom aktuális értékeit?

- 1 – igen
- 0 – nem

- 5.3. Ha igen, regisztrálják-e ezeket az értékeket? (Feljegyzés, számítógépes nyilvántartás)
1 – igen
0 – nem
- 5.4. Befolyásolják-e valamilyen eszközzel a fenti környezeti tényezőket? (szabályozott fűtés, párástító, páraelvonó, légkondicionáló)
1 – igen
0 – nem
- 5.5. Gondoskodnak-e a fényvédelemről valamilyen módon? (Függöny, UV-szűrő fólia, spaletta?)
1 – igen
0 – nem
- 5.6. Végeznek-e rendszeres, tervszerű takarítást, porszívózást a könyvek között?
1 – igen
0 – nem
- 5.7. Halad-e a raktárhelyiségben közművezeték?
1 – igen
0 – nem
- 5.8. A fizikai elhelyezés során tekintettel vannak-e az egyes dokumentumok fizikai igényeire, vagy szükségből alakul az állomány elhelyezése? (méret, súly, térfogat, könyvtámasz)
1 – igen
0 – nem
- 5.9. Végeztek-e a gyűjteményben rágcsálóirtást, rovarirtást, fertőtlenítést?
1 – igen
0 – nem
- 5.10. Ha igen
1 – preventív jelleggel
2 – bekövetkezett kár elhárítására
- 5.11. Történt-e egész állományegységek (egyes gyűjtemények) preventív gondozása (általános tisztítás, javítás, zsírzás, védőtokok készítése, szükség szerinti fertőtlenítés)?
1 – igen
0 – nem
- 5.12. Ha igen, mekkora állományt jelent (becsült érték) ill. milyen gyűjtemények voltak ezek?
1 – igen
0 – nem
- 5.13. Végeztetnek-e rendszeresen egyedi restaurálást?
1 – igen
0 – nem
- 5.14. Ha igen, átlagosan hány kötetet jelent évente?
- 5.15. Van-e a könyvtárnak „restaurálási stratégiai terve”? (sorrendiség, elsőbbség meghatározása)
1 – van
0 – nincs
- 5.16. Ha van ilyen terv:
1 – írásban rögzített
2 – csak a restaurálásért felelős kolléga elgondolásában
- 5.17. Ha van ilyen terv, milyen szempontok határozzák meg leginkább?
1 – a dokumentumok értéke
2 – állaga
3 – anyagi szempontok

5.18. Milyen anyagi források állnak a könyvtár rendelkezésére a restaurátások finanszírozására?

- 1 – csak pályázati forrás a megfelelő önrésszel
- 2 – saját forrás
- 3 – szponzorok

6. Vagyonvédelem

6.1. Rendelkezik-e vagyonvédelmi rendszerrel a könyvtár?

- 1 – igen
- 0 – nem

6.2. A vagyonvédelmi rendszer

- 1 – az egész épületet védi, amelyben a könyvtár található
- 2 – csak a könyvtárat védi
- 3 – csak a könyvtár bizonyos helyiségeit védi

6.3. Az alábbi vagyonvédelmi rendszerek közül melyikkel rendelkezik a könyvtár:

- 1. Beléptető rendszer
- 2. Könyvvédelmi rendszer (lopás gátló)
- 3. Video megfigyelő rendszer (kamera)
- 4. Behatolás jelző rendszer (riasztó)
- 5. Mechanikai védelem (törésbiztos ablaküveg, ill. biztonsági fólia, rács, páncélajtó stb.)
- 6. Biztonsági záruk
- 7. Egyéb, éspedig:

7. Tűzvédelem

7.1. Rendelkezik-e tűzvédelmi rendszerrel a könyvtár?

- 1 – igen
- 0 – nem

7.2. A tűzvédelmi rendszer

- 1 – az egész épületet védi, amelyben a könyvtár található
- 2 – csak a könyvtárat védi
- 3 – csak a könyvtár bizonyos helyiségeit védi

8. Feldolgozottság

A muzeális gyűjtemény vagy annak részei

- 1 – cédulakatalógusban
- 2 – elektronikus katalógusban
- 3 – egyéb nyilvántartásban feldolgozott

9. Végeztek-e digitalizálást (kép vagy szöveg) a muzeális állományról

- 1 – igen
- 0 – nem

10. Ha végeztek digitalizálást, hány művet digitalizáltak :(cím)

11. Ha végeztek digitalizálást

- 1 – a könyvtár maga
- 2 – erre szakosodott cég végezte ezt a munkát

II. EGYÉB KIEGÉSZÍTŐ KÉRDÉSEK

Egyházak támogatása – egyházi közgyűjtemények támogatása – egyéb működési célú támogatások, kiadások

Év	Törvény	Int. fejezet	Támogatás (M Ft)
1997	1996. évi CXXIV. Törvény a Magyar Köztársaság 1997. évi költségvetéséről	Művelődési és Közoktatási Minisztérium	265,5
1998	1997. évi CXLVI. Törvény a Magyar Köztársaság 1998. évi költségvetéséről	Művelődési és Közoktatási Minisztérium	300
1999	1998. évi XC. Törvény a Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetéséről	NKÖM	390
2000	1999. évi CXXV. Törvény a Magyar Köztársaság 2000. évi költségvetéséről	NKÖM	418,4
2001	2000. évi CXXXIII. Törvény a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetéséről	NKÖM	447,7
2002			479
2003	2002. évi LXII. Törvény a Magyar Köztársaság 2003. évi költségvetéséről	Miniszterelnökség	792,6
2004	2003. évi CXVI. Törvény a Magyar Köztársaság 2004. évi költségvetéséről	Miniszterelnökség	792,6
2005	2004. évi CXXXV. Törvény a Magyar Köztársaság 2005. évi költségvetéséről	NKÖM	805,6
2006	2005. évi CLIII. Törvény a Magyar Köztársaság 2006. évi költségvetéséről	NKÖM	500
2007	2006. évi CXXVII. Törvény a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről	Oktatási és Kulturális Minisztérium	500
2008	2007. évi CLXIX. Törvény a Magyar Köztársaság 2008. évi költségvetéséről	Oktatási és Kulturális Minisztérium	325
2009	2008. évi CII. Törvény a Magyar Köztársaság 2009. évi költségvetéséről	Oktatási és Kulturális Minisztérium	716
2010	2009. évi CXXX. Törvény a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetéséről	Oktatási és Kulturális Minisztérium	652
2011	2010. évi CLXIX. Törvény a Magyar Köztársaság 2011. évi költségvetéséről	Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium	750
2012	2011. évi CLXXXVIII. Törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről	Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium	750

JEGYZETEK

- 1 Az egyházi-felekezeti könyvtárak mint könyvtártípus nem alkotnak egységes „halmazt”; e könyvtártípuson belül többféle csoportot találunk. A magyarországi egyházi könyvtárakat csoportosíthatjuk 1. felekezetek szerint: katolikus, református, evangélikus, unitárius stb.; 2. feladatai, az adott könyvtárhasználó csoport (amelynek szolgálatára létrejött), gyűjteménye nagysága és jellege szerint: országos hatókörű, egyházkerületi-gyűjteményi, egyházmegyei, szerzetesi, kicsi „gyülekezeti” könyvtárak. Külön csoportot alkotnak a felső- és középfokú oktatási intézmények könyvtárai. Az elnevezés egy-egy felekezeten belül is többféle könyvtárat takar, és bizonyos értelemben tükrözi az adott egyház felépítését, nagyságát és történetét is. Más a katolikusok esetében egy főegyházmegyei – egyházmegyei, egy szerzetesi, ezen belül egy, a kommunista diktatúra alatt is működő műemlékkönyvtárral is rendelkező könyvtár vagy egy 1950-től könyvraktári sorba kényszerült, részben vagy szinte teljesen megsemmisült, csak a rendszerváltozás után újjáéledő könyvtár. A protestánsok és más felekezetek esetében más egy országos jelentőségű egyházkerületi gyűjtemény vagy egyetlen országos „szak” könyvtár és egy kis gyülekezeti könyvtár. Az egyházi középiskolai és felsőoktatási könyvtárak csoportján belül más egy „belső használatra” mindig is működött teológiai, szemináriumi könyvtár, és más egy, a rendszerváltás után indult felekezeti egyetem vagy főiskola könyvtára.
- 2 Ásványi Ilona: Szakfelügyeleti vizsgálatok. A magyarországi egyházi és felekezeti könyvtárak szakfelügyelete 2006. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2006. 12. sz. 22–29. p. – elektronikus formában: www.ki.oszk.hu/3k/news.php – Ásványi Ilona: A magyarországi egyházi és felekezeti könyvtárak szakfelügyelete 2006-2008 – In: A könyvtári szakfelügyeletről. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről / szerk. Richlich Ilona. Bp., OKM, [2009]. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.) 52–61. p. – Ásványi Ilona: Észrevételek az egyházi könyvtárak szakfelügyelete kapcsán. Beszámoló a teljesség igénye nélkül a 2009 és 2011 közötti időszakról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2012. 6. sz. 13–32. p.
- 3 A körülbelüli adat abból adódott, hogy voltak olyan felekezetek, amelyeknek volt ugyan könyvtára, de mint működő intézményt nem tartotta számon az egyházi-könyvtári és általában a könyvtári-szakmai köztudat. A hozzávetőleges szám meghatározásához 2006-ban a 2001–2002 Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek. Bp., NKÖM Egyházi Kapcsolatok Titkársága, 2002 kiadvány állt rendelkezésünkre. Ez a névjegyzék az egyes egyházak-felekezetek saját bevallása alapján készült. A névjegyzék azóta megjelent újabb kiadása: 2007 Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek. Bp., OKM, 2007.
- 4 2012-ben 6 könyvtárban terveztünk vizsgálatot – a Magyarországi Karmelita Rendtartomány 5 könyvtárában: P. Szeghy Ernő Karmelita Könyvtár, Budapest, P. Szeghy Ernő Karmelita Könyvtár Győri Rendház Könyvtára, P. Szeghy Ernő Karmelita Könyvtár Keszthelyi Rendház Könyvtára, P. Szeghy Ernő Karmelita Könyvtár Kunszentmártoni Rendház Könyvtára, P. Szeghy Ernő Karmelita Könyvtár Attyapusztai Rendház Könyvtára és az Árvay Teőreök Sándor Evangélikus Könyvtárban, Miskolcon.
- 5 Könyvtári-kulturális környezetben azt értjük, hogy milyen könyvtár vagy könyvtárak működik–működnek az egyházi könyvtár környezetében. Ez azért nem közömbös, mert a szakfelügyeleti vizsgálat során olyan könyvtári feladatokat és szolgáltatásokat is vizsgálunk, amelyeket egy szakkönyvtárnak minősülő egyházi könyvtár nem vagy csak nehezen tud teljesíteni, ám a közelében működő települési könyvtár minden nehézség nélkül és jól ellát. Továbbá mint teológiai szakkönyvtár is más egy nagy egyházkerületi gyűjtemény és egy kis gyülekezeti könyvtár.
- 6 Az egyházi könyvtárak esetében nem mindenhol találunk alapító okiratot, mert a könyvtár (de ugyanez érvényes a legtöbb egyházi levéltára és múzeumra is) évszázadok óta működik.

Az alapító okirat megléte vagy hiánya először akkor jelentkezett problémaként, amikor az egyházi könyvtárak számára is lehetővé vált, hogy kérjék felvételüket a nyilvános könyvtárak jegyzékébe, illetve amikor pályázni kellett. E két esetben vált szükségessé bemutatni – működésüket igazolva – az alapító okiratot. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése érdekérvényesítése következtében az érintett szakmai szervezetekkel megegyezve a továbbiakban az egyházi könyvtáraknak a fenntartó egyházi szervezet cégbírósági bejegyzésének másolatát kellett bemutatniuk az alapító okirat helyett.

7 Kopcsay Ágnes: Könyvtári szakfelügyelet. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 5. sz. 3–10. p.

Az Országos Széchényi Könyvtár
kéri az Ön segítségét, támogassa működésünket

adójának 1%-ával,

hogy a továbbiakban is kimagasló és színvonalas
kiállításokkal, gyűjteményekkel, hungaricumokkal bővíthessük
a könyvtár állományát.

A felajánlásokat az
Országos Széchényi Könyvtár Corvina Alapítvány
javára kérjük.

Adószám: 19020350-2-41
